

НАУКА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Мусієнко І. В.

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна
musiyenko29irn@gmail.com*

Національна безпека передбачає захищеність національних інтересів України. За Законом «Про основи національної безпеки України» пріоритетами національних інтересів є зміцнення науково-технічного потенціалу та утвердження інноваційної моделі розвитку держави [1]. У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначена провідна мета державної політики у науково-технічній діяльності - зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень, забезпечення інтеграції української науки у світову в поєднанні із захистом інтересів національної безпеки [2].

Підходи до науки як до складової безпекової сфери стали домінуючими як у західному науковому дискурсі (розробки Дж. Ная [9], науковців Копенгагенської Школи [8]), так і у вітчизняному (праці В. Горбуліна [3], Б. Парахонського [6], С. Здіорука [5], науковців Центру ім. Г. М. Доброва [4]). Дослідження вказаної тематики спирається на теорії національної безпеки, сек'юритизації, інформаційного суспільства, «суспільства знань» та емпірико-соціологічні, бенчмаркінгові, компаративістські, бібліометричні і наукометричні методики.

Ефективні освіта та наука, високий інтелектуальний потенціал нації є гуманітарним стратегічним ресурсом, важливим фактором вітальності нації-держави, її конкурентоспроможності та успішності на міжнародній арені, збереження геополітичної суб'єктності, здатності до самообілізації

та забезпечення національної безпеки. Їх відносять до несилових факторів державності, факторів «м'якого впливу» країни, вважають національними точками зростання та формування якісного інтелектуального та людського капіталу. Ф. Жоліо-Кюрі писав: «Наука необхідна народу. Країна, яка її не розвиває, неминуче перетворюється на колонію».

Встановлена пряма кореляція між станом державності та розвитком науки в державі. Криза державності завжди супроводжується знищенням її наукового та освітнього потенціалу. Класичний алгоритм руйнації держави показує, що першою фазою її дезінтеграції є внутрішні деструктивні процеси саме в несиловій (гуманітарній) сфері, часто спровоковані та керовані ззовні, які ведуть до подальшого знищення силової сфери внаслідок зовнішньої агресії [7]. Сьогодні ми спостерігаємо за спробами втілити цей алгоритм стосовно України з боку сусідньої держави, що заперечує її право на самостійний розвиток.

Проте проблеми науки тривалий час були фактично виведені зі сфери уваги політичної правлячої еліти. Безпековий компонент державної політики у сфері науки ще недостатньо осмислений на державному та науково-експертному рівнях та відображений у нормативно-правових актах, які регулюють сферу національної безпеки.

Отже метою даного дослідження є ідентифікація даної загрози, з'ясування причин такого становища, оцінка впливу на стан національної безпеки, реалізацію національних інтересів України та вироблення рекомендацій щодо розробки державної політики розвитку вітчизняної науки як фактору національної безпеки.

Сучасний кризовий стан науки України є підставою для кваліфікації його як потенційної загрози національній безпеці. Руйнація науки є наслідком як її внутрішніх проблем, помилок та прорахунків у здійсненні державної політики, так і наслідком зовнішніх негативних впливів.

Загрози мають різний характер: системний, політичний, управлінський, науковий, економічний, соціогуманітарний - і формуються як у сфері науки, так і на рівні держави [4]. Головними загрозами національній безпеці у науково-технічній галузі є наступні: 1) системного характеру: відставання країни у всіх сферах, перш за все у переході до нового економічного укладу, перетворення України на неконкурентоспроможну державу, економічно та технологічно залежну від провідних країн світу; 2) загрози гуманітарно-психологічного характеру: зовнішнє нав'язування в гуманітаристиці хибних орієнтирів розвитку науки, практична імплементація яких має деструктивні наслідки із точки зору національних інтересів, безпеки та єдності суспільства, поширення інформаційних продуктів, спрямованих на маніпуляції суспільної свідомістю, розмивання національно-культурного простору; 3) загрози у сфері науки: збереження радянського менталітету у сфері управління, спрямованого на плекання патерналізму, регуляції діяльності шляхом заборон та обмежень, а не розширення автономії наукових колективів, створення умов для наукового пошуку; відсутність фінансування та матеріальної бази досліджень, особливо фундаментальних (в Україні на фінансування наукової діяльності виділяється 0,2% ВВП, а в розвинутих країнах – 2-3%. Хоча згідно із законодавством не менше 1,7% від ВВП має йти на бюджетне фінансування науково-технічної сфери [2]); самоусунення держави від вирішення нагальних проблем науки; відсутність грамотного менеджменту наукової діяльності, стратегії формування, просування та захисту іміджу науки в Україні; низька соціальна захищеність науковців, перетворення їх на соціальних аутсайдерів, втрата престижності праці вченого; відсутність системи ротації та просування наукових кадрів, селекція посередностей, симуляція науки, профанація та девальвація кваліфікаційного потенціалу країни;

панування серед українських науковців апатії, що викликана недостатньою мотивацією та моральною віддачею від наукової праці, відчуттям незатребуваності наукових досліджень, неможливістю самореалізуватися; відсутність інноваційних систем підготовки спеціалістів, панування застарілих методів та концепцій, за якими готують «спеціалістів минулого»; виїзд за кордон найбільш перспективних науковців, втрата кадрового потенціалу; відсутність можливості впровадження наукових відкриттів у практику; руйнація наукових шкіл та наступності у розвитку науки; периферійність вітчизняної науки, аутсайдерство в рейтингах та індексах цитування, слабка участь у конкурсах з міжнародного співробітництва, європейських «Рамкових програмах»; надмірна спеціалізація та відсутність міждисциплінарних напрямків, що дають можливість комплексно вирішувати проблему; недоліки у роботі атестації наукових кадрів вищої кваліфікації, де переважають не якісні, а кількісні показники.

Подолання вказаних негативних тенденцій можливе завдяки здійснення комплексної державної політики, що повинна включати наступні кроки: 1) розробка національної стратегії розвитку науково-інноваційної сфери, яка базуються на досвіді провідних країн світу, із акцентом на безпековому вимірі проблеми; 2) реформа структури управління та запровадження професійного менеджменту в науковій галузі, реструктуризація Міністерства освіти та науки на два самостійних міністерства; створення альтернативної Академії наук, Державного координаційного та науково-експертного центру; 3) фундація ключових інститутів та наукових центрів прориву по типу Силіконової долини, «центрів переваги» «center of excellence»; 4) впровадження адекватного фінансового та ресурсного забезпечення, непрямого стимулювання із залученням бізнесових структур; 5) формування попиту на інноваційні

вітчизняні наукові дослідження, розвиток прикладної науки, комерціалізація результатів досліджень і розробок; 6) формування ефективних механізмів взаємодії науки, освіти та ринкової економіки; 7) впровадження інноваційних методів освіти, пошуку та плекання на всіх етапах, від садочка до докторантури, молодих талантів та виховання нової генерації вчених, які володіють також і soft skills; 8) підтримка престижу науки і освіти, створення умов (інфраструктурних, соціальних, технічних, матеріальних, творчих) для проведення досліджень та відтворення кадрового потенціалу, попередження «відтоку мізків»; забезпечення якісної селекції та атестації наукових кадрів; 9) посилення уваги до фундаментальної академічної науки, забезпечення умов для розвитку наукових шкіл; 10) стимулювання інноваційної вузівської науки; 11) впровадження стратегії популяризації, формування та просування позитивного іміджу вітчизняної науки за кордоном, входження її в європейський та світовий науковий простір як фактору реалізації євроатлантичної інтеграції країни та покращення державного іміджу; 12) використання взаємодії з представниками наукової діаспори для посилення наукових обмінів та лобіювання інтересів держави; 13) підвищення мобільності вітчизняних науковців, залучення до роботи в Україні іноземних фахівців; 14) проведення ребрендингу вітчизняної науки і освіти, стимулювати виходу на міжнародний ринок освітніх послуг, підвищення експортного потенціалу вузів.

Таким чином, держави, що завчасно нарощують свій освітній та науково-технічний потенціал, особливо у перспективних інноваційних напрямках формування нового технологічного укладу, набувають принципові конкурентні переваги та підвищують рівень національної безпеки. Сенс державної безпекової політики має полягати в актуалізації

цих можливостей, створенні ефективних механізмів їхньої реалізації та протидії негативним зовнішнім впливам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про основи національної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
3. Актуальні проблеми формування і реалізації військово-технічної політики України в контексті європейської і євроатлантичної інтеграції [Текст] : наук.-інформ. зб. / Нац. центр з питань євроатлант. інтеграції України ; [За заг. ред. : В. П. Горбулін]. – К. : Євроатлантикінформ, 2005. – 236 с.
4. Концепция XXVI Киевского международного симпозиума по науковедению и истории науки “Наука, технологии и инновации как важнейшие факторы национальной безопасности в условиях становления новых суверенных государств» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stepscenter.ho.ua/Concr.pdf>
5. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 124 с.
6. Парахонський Б. О. Гуманітаризація науки - стратегія інтелектуального розвитку України [Текст] / Б. О. Парахонський, В. П. Загороднюк; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : [б.в.], 1996. – 44 с.
7. Якунин В. И. Новые технологии борьбы с российской государственностью: монография. 3-е изд. исправл. и дополн. / В. И. Якунин, В. Э. Багдасарян, С. С. Сулакшин. – М. : Научный эксперт, 2013. – 472 с.
8. Buzan B. Security : A New Framework for Analysis / B. Buzan. – London : Lynne Rienner Publishers, 1998.
9. Nye J. Soft Power : The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York : PublicAffairs, 2004.